

langer meer een product van het toeval te zien, maar haar als het resultaat van een scheppende activiteit te bewonderen.

Achter deze schepping een Schepper te veronderstellen, is dan a.h.w. een denknoodzakelijkheid.

Zulk een logische redenering is evenwel, zoals Müller zelf ook opmerkt, op zich zelf nog niet voldoende om iemand tot een werkelijk religieus mens te maken. Pas het, als echte werkelijkheid, emotioneel *beleven* van deze vooreerst slechts verstandelijke slotsom, kan dit bewerkstelligen.

Dat dit laatste proces zich bij Müller heeft voltrokken, wordt door de emotionele geladenheid van zijn betoogtrant duidelijk aangetoond.

Uitgaande van bovengeschetste levensvisie worden in het boek verder tal van morele en sociaal-politieke vraagstukken besproken en wordt een pleidooi voor de geestelijke vrijheid gehouden.

Een apart gedeelte is aan de verhouding tussen de geslachten gewijd en dit hoofdstuk verdient aandacht door ettelijke fijnzinnige uitspraken, zoals die, over de veredelende invloed van een gevoelvolle vrouw op de vooral rationalistisch ingestelde man. „Een werkelijk (en liefdevolle) belangstelling voor dingen en wezens heeft de man meestal pas, als de wereld door een vrouw wordt bezielde”.

Bovenstaande korte bespreking heeft niet als doel een overzicht van de gehele inhoud van het werk te geven, daarvoor is die inhoud te veelzijdig. Men schaffe zich het boekje aan. Men zal er geen spijt van hebben.

P.H. R.

VERSLAG OVER HET CURSUSJAAR 1962-1963

Van de 29 ingeschreven cursisten voor het eerste cursusjaar deden 20 met goed gevolg tentamen. 8 Cursisten trokken zich in de loop van het jaar terug, één kreeg uitgesteld tentamen.

In het tweede jaar werden 26 cursisten ingeschreven, 22 Candidaten deden examen, waarvan aan 20 het getuigschrift werd uitgereikt, Afgewezenen 1 kandidaat, herexamen 1 kandidaat, 1 uitgesteld examen en 3 cursisten trokken zich terug.

ADRESWIJZIGING

Mevrouw W. Wiegman-Koenders, naar Hobbemastraat 50, Deventer.

MEDEDELINGENBLAD

van de

NEDERLANDSE WERKGEMEENSCHAP VOOR INDIVIDUALPSYCHOLOGIE

13e JAARGANG

september 1963

Redactie: J.A. Delbez, Oosterbeek;
J. Vinckenborg, Bilthoven.

Redactieadres: Mevrouw L.M.C. Richard-Stuurman,
Pippelingstraat 60, Den Haag,
Telefoon 39 47 20.

IN MEMORIAM

Dr. MARGOT LEVY

Op 6 juni j.l. is plotseling overleden Dr. Margot Levy, in leven lid en bestuurslid van de Nederlandse Werkgemeenschap voor Individualpsychologie en docente van de daaraan verbonden cursus.

Op 9 juni brachten wij Dr. Levy naar haar rustplaats te Muiderberg, waar de eenvoudige oud-testamentische plechtigheid een diepe indruk maakte. Met haar naaste familieleden en vele persoonlijke vrienden waren het dagelijks bestuur, oud-cursisten en oud-leerlingen van de Werkgemeenschap er getuige van.

Terwijl ik de concentratie zoek om de woorden te vinden om Dr. Levy in ons blad te gedenken ligt voor mij, en niet zonder reden, het boekje van Dr. Müller: „Gij zult een zegen zijn”. Dit boekje was opweg naar haar toe, maar het heeft haar niet meer mogen bereiken door haar zeer plotseling heengaan.

Hoe zou zij zich met ons verheugd hebben dat het opnieuw verschijnen van dit indringende boekje werkelijkheid was geworden.

Dr. Levy kwam in 1938 in ons land om er de veiligheid te zoeken met zoveel anderen, welke hun geboorteland, Duitsland, hun niet meer bood. Wij weten hoe de niets ontziende terreur overal slachtoffers maakte, en zo is het ook gegaan met Dr. Levy, die door een verblijf in een kamp haar goede gezondheid heeft verloren.

Na haar terugkeer vestigde zij zich weer in Nederland.

Tijdens haar artsenstudie in Berlijn kwam zij in aanraking met Adler en zijn volgelingen, zodat het vanzelfsprekend was dat de Nederlandse Werkgemeenschap voor Individualpsychologie — toen in opkomst — een welkome kring was voor haar en voor velen van hen, die hun vaderland verlieten, om wederzijds elkaar te leren en te belemen.

Nederland is voor Dr. Levy altijd een tweede vaderland geweest. Het verwerven van het nederlandse artsdiploma en haar naturalisatie getuigen ervan dat zij geheel wenste opgenomen te worden in ons land.

In de Nederlandse Werkgemeenschap voor Individualpsychologie nam Dr. Levy een gewaardeerde plaats in als lid en bestuurslid, tevens was zij docente aan de cursus, waar haar lessen bijzonder op prijs gesteld werden.

In clubverband en particulier heeft men van haar goede gaven en scherp verstand mogen profiteren. Bij het afnemen van de jaarlijkse examens was Dr. Levy een zeer waardevolle examinatrice.

Het verslechteren van haar gezondheidstoestand liet een „gebonden arbeid“ niet meer toe, zodat zij telkens herstel moest zoeken in het buitenland in milder klimaat.

Het einde is nog snel gekomen; zij was slechts 60 jaren.

Wij willen haar zuster en familie de verzekering geven, dat wij in Nederland en vooral in de kring van de Nederlandse Werkgemeenschap voor Individualpsychologie de herinnering aan haar in genegenheid en waardering zullen hoog houden en het kleine plekje grond in Muiderberg in onze gedachten blijven houden.

Harskamp, juni 1963.

M.A. Heyligers—van der Sijp.

cultuur echter nog ernstiger geschaad dan de vrouw. Hij wijst op de toename van ernstige ziekten en kwalen, zoals hartinfarct managerziekte enz. Spreekster haalt ook Hannah Lees aan, die in haar boek „Help uw man in leven blijven“ schrijft: „De Amerikaanse man wordt onderdrukt, gekluisterd en klein gehouden door een zelfgeschapen levensstijl, die hem uitknijpt als een citroen. Om die levensstijl in stand te houden is hij bezig zich kapot te werken“. De moderne man is vertechniseerd en daardoor heeft hij in te grote mate zijn gevoelsleven verdrongen. Door die verdringing is hij onrijp. Keihard naar buiten als het om concurrentie en week toegevelijk naar binnen als het om zichzelf gaat.

Het boek van Bodamer is een synthese van een indringende beschrijving en een boetepreek. Het is ook de bezinning van een man op deze cultuur, die zich bewust wordt, dat juist deze cultuur aan de man te grote eisen van verdringing zijner gevoelens stelt. In de ontzaggelijke steeds meer voortgaande vertechnisering zit een stuk vlucht van de man voor zijn eigen innerlijk wezen en voor de ontmoeting met het innerlijk wezen van de vrouw. In onze tijd moeten de mannen zich wel de ruimte in laten schieten, weg van de aarde, waar vrouwen zo goed als overal mogen komen. Ze moeten wel rijden en rossen in auto's en alleen maar vertechniseerde losse seksuele contacten hebben. Of moeten ze? Neen, natuurlijk niet. Ze hebben toch een ondoorgroendelijke diepte in hun persoonlijkheid, vanwaar de creatieve beslissingen komen. De nood van deze tijd, waar mannen over het geheel meer door worden getroffen dan vrouwen, is echter tegelijkertijd een kans.

In plaats van zijn manlijkheid *te willen bewijzen*, zou hij toch ook in zijn manlijkheid *kunnen vertrouwen*, zodat hij tegelijk *een manlijke mens* en *een menselijke man* durft te zijn.

In geen enkele tijd zijn ooit zoveel mannen met het proces der bewustwording van hun specifieke problematiek bezig geweest, als in het heden. De nood is een kans, en vanuit de ondoorgroendelijke creatieve diepte; het geheimenis der persoonlijkheid, dat de man als mens eigen is, kan die kans worden gegrepen.

BOEKBESPREKING

„GIJ ZULT EEN ZEGEN ZIJN“

Het is verheugend, dat het boek: „Du sollst ein Segen sein“, van ONZE Dr. Müller in een zeer goede vertaling, als pocket bij de uitgeverij „Servire“ is verschenen.

Müller stelt ons in dit werk in kennis met zijn, kennelijk na grote innerlijke arbeid verkregen, wereld- en mensbeschouwing. Dat deze een religieuze is geworden, is feitelijk voor een leerling van Alfred Adler niet te verwonderen. Heeft de finaliteitsgedachte bij iemand wortel geschoten, dan leidt deze gedachte er als vanzelf toe om ook in de Cosmos niet

Dan heeft Adler ook gesproken over het verschil in grootte van ouders en kinderen, en de daarbij behorende afhankelijkheid. Adler heeft erop gewezen, dat dit zowel een positieve functie kan vervullen bij de culturele ontplooiing, als een hinderpaal zijn. Op de rol, die het sexeverschil bij dit verschil in grootte speelt, heeft hij niet zozeer de nadruk gelegd.

De eerste vrouw, die de man beleeft, is groot en voor zijn gevoel zeer machtig. Toch moet hij later de moed leren vinden een vrouw te benaderen. Hij moet dus zich ervan overtuigen, dat een vrouw niet noodzakelijkerwijs zoveel groter is dan hijzelf, of dan zijn moeder eenmaal was.

Uit verschillende cultuurpatronen, uit de wereldliteratuur en uit analytische en psychologische test-onderzoekingen is gebleken, dat vele mannen in hun onbewuste, het beeld van de machtige moeder meedragen en dit beeld projecteren op de vrouwen, waarmee ze later in aanraking komen. Naar gelang de verhouding, die zij tot de moeder hebben gehad, kan dit beeld dan gunstig, ongunstig of met gemengde gevoelens zijn. In elk geval bekijken ze de vrouw a.h.w. door een vergrotende lens. Haar onvriendelikheden tegen hem worden als een bedreiging gevoeld. (Opm. orkanen worden altijd met vrouwnamen aangeduid!) Zulke mannen willen vertroeteld en geleid worden. Zij voelen zich gauw verwaarloosd. Tegelijk echter rebelleren ze tegen de vrijheidsbeperking. Ze zijn psych. nog kind en zouden toch man willen zijn. Zo ontstaan neurosen, psycho-somatische ziekten, verslavingen en delicten, evenals sexuele angsten en afwijkingen. Men kan het ook sublimeren en er literatuur van maken of schilderkunst of muziek enz., of men kan trachten zichzelf ervan te overtuigen dat vrouwen niet werkelijk zo groot zijn, als men ze voelt.

De normale leeftijd, waarop een man zich dit bewust moet maken is de latentietijd (clubs en bende vorming, om bij elkaar steun te zoeken. Zij spreken dan denigrerend over de meisjes). Dit is ethnologisch het stadium van de matriarchale mannenbond, die zijn late uitlopers heeft in de stamkroeg, herensociëteit, studentensociëteit met haar ontgroeningsmethoden, die er op duiden, dat groenen en ontgroeners beiden niet los van de „moeder“ in bovengenoemde zin zijn. Anders zouden zij zulke spelletjes op deze leeftijd niet meer nodig hebben. Volgens spreekster, is de fixatie aan dit stadium één der oorzaken van het overcompenserende manlijke superioriteitsgevoel. Van hieruit vallen vele manlijke gedragingen te verklaren, b.v. het feit, dat mannen een neiging hebben zich terug te trekken uit beroepen, verenigingen e.d. die reeds voor de helft door vrouwen bezet zijn. Zo is b.v. het onderwijs in Amerika overwegend in vrouwenhanden, in Rusland bedraagt het aantal vrouwelijke artsen 75%. Deze en meer opvallende voorbeelden wist mej. v. Dalfsen ons te geven. De teruggetreden energieën zoeken een uitweg in vergrootte prestaties op de gebieden van handel, industrie en techniek, *zodat alle dingen mogelijk worden behalve de totale diepe ontmoeting.*

In zijn boek „Psychologie van de hedendaagse man“, roept Joachim Bodamer zijn eigen sexe hierover ter verantwoording. Zijn boek is sterk cultuur bepaald. Ondanks de vrouwenemancipatie, is het volgens hem een overwegend eenzijdige manlijke cultuur. De man wordt door zijn eigen

Samenvatting van de voordracht van de heer H.C. Hoekstra, gehouden op 15 dec. 1962 te Amsterdam, over het onderwerp

OMGANG EN GESPREKKEN MET ONDERGESCHIKTEN

Om duidelijk aan te geven, dat het hier gaat om de verhouding in het bedrijfsleven tussen de chef en zijn, aan zijn gezag onderworpen, „ondergeschikt“ zijnde mensen, heeft spreker met opzet het woord ondergeschikt gebruikt. Het spreekt echter vanzelf, dat de chef, die de verhouding met zijn mensen goed ziet en deze ook goed wil houden, in woord en daad doortrokken moet zijn, van de gedachte van het mede-mens en mede-werker zijn, van zijn onder zijn gezag en hoede geplaatste mensen. Evenzeer als de chef bepaalde eigenschappen van hoofd en hart behoeft, heeft hij inzicht nodig, en moet hij zich gedragen weten door *beginselen* waarop goede verhoudingen tussen mensen berusten.

Deze verhouding moet op een principieel juiste grondslag gewaardeerd zijn. Wij moeten onze medewerkers *als mens waarder* en niet belemmeren in hun ontplooiing, hen helpen te groeien, zelfstandig te worden, en meer verantwoordelijkheid aan te kunnen.

Iemand heeft eens gezegd, dat iedereen, dus ook de chef, het met zijn hoofdberoep „mens te zijn“ ernstig moet nemen.

De chef moet voortdurend met zijn mensen omgaan. Hij moet controle op hen uitoefenen, hen beïnvloeden, bestraffen, bevorderen, enz. Steeds dient hij hierbij *rechtvaardigheid* in acht te nemen, uitgaan van wat recht en billijk is. Wanneer hij daarbij fouten maakt, verzuimen pleegt, onjuist beoordeelt, zal hij zijn gezag niet schaden door een eerlijk excuus, een loyale erkenning van zijn ongelijk; integendeel! Vertrouwen in het cement van de samenleving. En de chef moet beginnen met dit *vertrouwen te schenken*, ook als we teleurgesteld of beschaamd worden, is het onze taak steeds opnieuw vertrouwen te schenken, zij het onder bepaalde voorwaarden. Alleen zij, die dat doen, zich dus openstellen voor en toevertrouwen aan hun medemens en medewerker zullen ervaren dat deze ook in hen vertrouwen stellen en zich op hen verlaten.

De mensen verwachten van hun chef, dat hij hen leiding geeft en voorlicht bij hun werk. Grondvoorwaarde hierbij is, dat zij op hun chef kunnen bouwen. Hij dient een *steun* te zijn. Temidden van allerlei onzekerheden en verwarring moet de chef het vaste punt zijn.

De chef moet een *voorbeeld* zijn, door zijn optreden, zijn woorden, zijn geestelijke houding.

Naast deze beginselen, waarop een goede samenleving alleen berusten kan en waaraan zeker nog meerdere kunnen worden toegevoegd, zijn er nog een aantal praktische richtlijnen, die de werkverhoudingen ten goede komen. Aan de hand van een aantal voorbeelden ontwikkelde spreker vervolgens een aantal van deze uit de praktijk stammende praktische regels, ontleend aan de in Amerika tijdens de oorlog ontstane „Training within Industry”, in ons land bekend als Bedrijfs-kader-training.

1. Laat uw mensen weten hoe ze voldoen. Zeg hun wel, wat u van hen verwacht. Geef aanwijzingen voor verbetering.
2. Laat waardering blijken, wanneer hiertoe aanleiding is. Doe dit op het juiste ogenblik. Let op extra en bijzondere prestaties.
3. Breng de mensen bijtijds op de hoogte van veranderingen, die hen te wachten staan. Vertel hen zo mogelijk de redenen. Breng hen tot aanvaarding van de veranderingen.
4. Laat iedere bekwaamheid tot haar recht komen. Zoek naar bekwaamheden die benut kunnen worden. Sta niemand vooruitgang in de weg.
5. Mensen moeten *individueel* behandeld worden. De chef moet er nl. steeds op bedacht zijn, dat alle richtlijnen niet zomaar toegepast kunnen worden, maar dienen te worden aangepast aan het betreffende individu.

Hierna ging spreker over tot een nadere uitwerking van de kunst van het waarderen (richtlijn 2), die in de praktijk maar al te weinig wordt toegepast.

Het de mensen laten weten hoe ze voldoen (richtlijn 1) met het oogmerk hen te verbeteren, is een moeilijke zaak, waartoe de chef een dosis moed nodig heeft. De mens hoort nu eenmaal ongaarne kritiek.

De chef staat, uit hoofde van zijn functie, aan het gevaar bloot, uit een soort geldingsdrang, zijn meerwaardigheid te willen bewijzen tegenover zijn mensen. In dit geval is de kritiek niet meer zakelijk, maar persoonlijk. Steeds moet de chef zich afvragen, of hij in een gegeven geval kritiek zal leveren en of hij hierdoor het gewenste resultaat zal bereiken. Het doel moet steeds zijn, door opbouwende kritiek, betere medewerkers te kweken. Laat de chef om der wille van de lieve vrede kritiek en aanmerkingen zoveel mogelijk achterwege, dan doet hij zijn mensen tekort. Immers deze tactiek houdt meestal uitstel van executie in: passeren bij promoties, geen salarisverhogingen e.d. met groot nadeel voor de ondergeschikten. Bij het uitoefenen van kritiek is vooral de toon, waarop dit geschiedt zeer belangrijk. Een Chinees gezegde luidt: „Van een scherpe toon, kan een glas breken”. De betrokkene, die de aan- en opmerkingen te „slikken” krijgt, is geneigd een ruwe toon te vereenzelvigen met vijandige gevoe-

meebrengt, waarvan hij is vrijgesteld. Hij kan dus bedenken dat dit tegelijk een voorrecht is en een verantwoordelijkheid, om voor haar een steun-gevende metgezel te zijn.

Is de man „sachlich” ingesteld, dan kan hij (ook onbewust) zijn minderwaardigheidsgevoelens, indien niet te groot, compenseren door prestaties van andere aard, dan het ter wereld brengen van een kind.

In de landbouw kan hij het hele proces volvoeren, vanaf het zaaien tot het binnenhalen van de oogst; werktuigen kunnen als voldragen kinderen uit zijn handen komen; hij kan zich bevruchten laten door een idee; zwanger gaan van een uitvinding, enz. enz.

Is de instelling minder „sachlich”, dan zal hij dit alles niet kunnen doen zonder tegelijkertijd tegen de vrouw te rivaliseren.

In een extreme maar lang niet zeldzame vorm, zal hij (onbewust) de eis stellen: „Als de vrouw dan het moederschap heeft, dan is al het andere voor mij, en voor mij alleen”. Hij zal dan de vrouw tot lastdier maken, of tot speelpop, of wat dan ook, als ze maar niet de kans krijgt creatief te zijn, op enig ander punt dan haar lichamelijke creativiteit.

In minder extreme gevallen wordt een verdeling in werkzaamheden en bevoegdheden aangebracht, welke door taboes veilig worden gesteld. Margaret Mead schrijft in haar boek „Male and Female”, dat deze taboes van stam tot stam kunnen verschillen en afwisselend voor manlijk of vrouwelijk kunnen gelden, maar dat overal altijd de manlijke werkzaamheden als de belangrijkste gelden. Deze over-compensatoire behoefte van de man, om zijn prestaties boven die van de vrouw te verheffen, blijkt dus wel zeer groot te zijn.

Nu zou men kunnen vragen, of niet ook de man een specifiek manlijke functie heeft, waarin hij voldoende gevoel van manlijke waardigheid kan vinden.

En wordt dan niet de nadruk gelegd op de ontzaglijke betekenis van de manlijke potentie als bron van het manlijke superioriteitsbesef?

„Waar superioriteitsgevoel is”, zegt Adler, „is dat altijd secundair. Het is altijd overcompensatie van minderwaardigheidsgevoel. Zonder minderwaardigheidsgevoel kan men zich nl. gelijke voelen.

Sofie Lazarsfeld schrijft in „De vrouw en haar levensgezel” dat men mannen niet begrijpen kan, als men niet weet, hoe onzeker zij zich voelen aangaande de potentie, mede doordat de coitus bij de vrouw in grotere frequentie mogelijk is, en de man dus het gevoel kan hebben te kort te schieten. En een man kan niet, zoals een vrouw, op dit punt doen alsof. Juist de overcompenserende betekenis, die hij aan de potentie geeft, brengt hier de gevreesde impotentie te weeg.

Mej. v. Dalfsen vraagt zich hierbij echter af: Heeft de man een minderwaardig sexueel orgaan, of heeft de man (bewust of onbewust) deze *mèning*, waardoor hij dan aan het overcompenseren slaat? Want waarom zou een orgaan dat niet aan één stuk paraat is, om die reden minderwaardig zijn?

Veelmeer is *de sexualiteit bij mannen zowel als bij vrouwen een expressie van de levensstijl der totale persoonlijkheid.*

jongen!" of iets dergelijks. Is het cultuurpatroon matriarchaal, dan blijft hij tot zijn puberteit in het moederhuis onder vrouwen en meisjes. De mannen wonen in een ander huis. En wat is hij nu? Geen vrouw, geen meisje, maar ook geen man. Bij onze cultuur lopen allerlei patronen door elkaar. Vele vaders zijn vaak van huis. Moeder heeft in huis een eervolle plaats en in huiselijke aangelegenheden de leiding. (Dat is het enige wat het kind kan overzien) De jongen is geneigd zich met haar te identificeren en weet tegelijk dat het wat hem betreft, niet klopt.

Door deze en dergelijke invloeden, en door het feit dat hij wel en toch weer niet zijn, als zijn eerste liefdesobject, heeft de man meer fundamentele onzekerheid en twijfel dan de vrouw. Een vrouw kan, als ze maar ernstig genoeg ontmoedigd is, tegen haar vrouwelijkheid in opstand komen, maar zij hoeft zich niet, als ze vrouw wil zijn, van haar vrouwelijkheid te overtuigen. Een man kan man willen zijn, en tegelijk vrezen dat hij het niet is. Hij kan anderen (en in de grond zichzelf) willen bewijzen, dat hij het is. En hij kan dit op verschillende wijzen, b.v. door culturele prestaties, door delicten, door vele vrouwen na te jagen of door vele kinderen te verwekken. Bij dit laatste kan hij in een nieuwe onzekerheid terecht komen, want waar is voor hem de zekerheid, dat het zijn eigen kinderen zijn?

Wellicht is dit, samen met een nog niet geheel afgewikkelde verdrongen identificatie met de moeder, de reden van een soort minderwaardigheidsgevoel, dat door Rümke in zijn boek: „Levenstijperken van de Man" gesignaleerd wordt. De vrouw heeft door haar onderhevig zijn aan de geslachtelijke processen toch wel dieper lichamelijk-psychisch contact met de geheimenis van het leven, dan de man. Hoe diep de man ook met z'n vrouw meeleeft, toch blijft hij uiteindelijk buiten de totale eenheid van moeder en kind staan. Die eenheid heeft de man wel beleefd, doch alleen in onbewustheid, toen hij als baby in de armen van zijn moeder lag. Het is voor hem onbereikbaar deze periode in bewustheid te beleven. Hoe hij op deze onbereikbaarheid reageert, hangt van zijn psychische rijpheid en levenskeuze af.

Is hij infantiel gebleven, dan verlangt hij onbewust naar die periode terug. Afgunst t.o.v. het kind of wrok tegenover de moeder kan er op wijzen, dat hij zich verwaarloosd voelt. (Overspel plegen gedurende het kraambed van de vrouw, heeft meer een oorzaak in „het zich verstoten voelen" dan in ondragelijke seksuele spanningen.)

Is de man, psychisch boven deze graad van infantiliteit uit, dan kan het zijn dat de afgunst zich i.p.v. op het kind, op de vrouw richt.

De man heeft evenzeer het geheimenis van het leven in zich als de vrouw, maar zij wordt er meer mee geconfronteerd. Daarom heeft de man meer neiging, om eigen geheimenis op de vrouw te projecteren, dan omgekeerd. Dit kan dan tot gevolg hebben, dat hij zich, bij de aanblik van de voor hem onbereikbare moederschapsbeleving, misdeelt voelt.

Ook hier kan de bewustwording hem helpen. Hij kan leren inzien, dat de weelde van het moederschap, ook beperkingen en moeiten met zich

lens van zijn chef. Het is normaal dat ernstige fouten of tekortkomingen tot wrevel en ontevredenheid bij de chef leiden, vandaar zijn vaak geïrriteerde stem en houding. De praktijk bewijst echter steeds weer dat hierdoor door de chef geen resultaten worden bereikt.

Na een korte bespreking der Hawthorne experimenten stelde spreker dat gedragingen van mensen alleen begrepen kunnen worden, als men met de gevoelens en sentimenten van betrokkene rekening houdt.

Sentimenten – vooral niet te verwarren met feiten, in welk mom ze vaak gebracht worden – zijn waar noch onwaar; ze hebben betrekking op het persoonlijke en maatschappelijke leven van degenen, die ze uit.

Een mens wordt maar zelden in beweging gebracht door dingen, die zuiver tot het gebied van feiten en logica behoren. *Sentimenten kunnen dan ook niet door logische argumenten gemodificeerd worden.* Men rationaliseert z'n sentimenten en de ander probeert ze door de logica te beïnvloeden. Dit is misschien de reden, dat, indien chefs bijzonder bedreven zijn in het hanteren van feiten en logische redeneringen, zij vaak tekort schieten als ze met mensen moeten omgaan. Zij verwarren feiten met sentimenten, en behandelen uitingen van sentimenten als feitelijke beweringen.

Het is voor de chef uiterst belangrijk de meningen en gevoelens van zijn mensen te weten te komen. Daarom is *kunnen luisteren* – niet „horen" – zo'n belangrijke eigenschap van de chef. Elk normaal mens heeft twee oren en een mond, maar meestal gedraagt men zich, alsof het omgekeerde het geval is.

Luisteren is niet alleen zwijgen, of als een blok zitten! *Luisteren* is *niet passief, doch actief*: het openstaan voor de ander, volledig de ander proberen te zijn. Het is bijzonder moeilijk, omdat wij nu eenmaal belangrijker vinden, wat wij zelf te zeggen hebben. *Luisteren* vraagt een grote zelfbeheersing en zelftucht.

De chef, die geen psycholoog of therapeut kan zijn, gaat meestal direct te werk en heeft de neiging de problemen van zijn mensen te behandelen zoals *hij* ze ziet. Hij geeft gul goede raad, oordeelt, moraliseert, vertelt wat hij gedaan zou hebben of zou doen. Hij wijst op de gemaakte fouten, keurt goed en af, geeft advies, heeft de neiging de ander in de rede te vallen en is bang voor pauzes in het gesprek. Hij overreedt de ander, stelt hem gerust, of bemoedigt hem, kortom hij praat te veel zelf en probeert het denken van de ander te richten.

De goede man vervalt ook graag in een verstandelijke interpretatie en probeert door uitleg en verstandelijk redeneren de houding van zijn medewerkers te veranderen.

Door een dergelijke houding blokkeert hij de uitdrukking van de meningen en gevoelens van zijn mensen.

Als hij zijn kostbare tijd zou gebruiken om zijn medewerkers vrijuit te laten spreken over wat hen beroert, zouden positieve resultaten kunnen ontstaan. De ondergeschikte vertrekt na zo'n onderhoud weliswaar zonder een kant en klare oplossing van zijn problemen, maar zijn eigen situatie kan hem helderder geworden zijn. En hij heeft de troostende verzekering, dat iemand (zijn chef) hem heeft begrepen en dat deze hem, niettegenstaande zijn tekortkomingen, als mens heeft geaccepteerd.

Hij kan dan zijn situatie beter aan dan iemand, die vertrekt met een half verteerd advies, bikkend tegen een deel ervan, iemand, die voelt dat hij in vele dingen fout was en die nog minder zeker van zichzelf is geworden.

„A man convinced against his will”

„is of the same opinion still”.

Tot slot werd de kennisneming van de theorieën van Carl Rogers warm aanbevolen.

H.C.H.

Lezing van de heer mr. J.M. Bierens de Haan, psych. drs.,
gehouden te Amsterdam op 19 januari 1963, over:

DE ONTOEREIKENDHEID VAN HET GEMEENSCHAPSGEVOEL EN DE ACHTERGROND VAN DE LEVENSMOED

Ter inleiding begon de heer Bierens de Haan er op te wijzen, dat, hoewel de psychologie de leer van de psyche omvat, men eigenlijk geen of een ontwijkend antwoord heeft op de vraag, wat PSYCHÉ, als begrip precies inhoudt, en dat, als er althans een poging tot beantwoorden wordt gedaan, men bij de filosofie is aangeland.

Zo omzeilt b.v. William Mc Dougall in zijn „An Outline of Psychology” (London 1923) een definitie van psyche en psychologie, als hij er zich toe beperkt om vast te stellen, dat het doel van de psychologie is onze kennis van de menselijke natuur exacter en systematischer te maken.

Dr. A.J. Westerman-Holstijn omschrijft in zijn boek „Leven en Dood”, psyche als „het geheel van „zinvolle”, anders gezegd „een doel hebbende” typische acties en reacties der levende organismen”. (Utrecht 1953, pag. 62). Een plant echter b.v. heeft tot doel te leven, (dit niet op te vatten als het doel van de plant zelf) en hieruit zou dan af te leiden zijn, dat de ge-

moediging van de vrouw geen behoefte heeft, om zichzelf niet ontmoedigd te voelen. Wie zich in spec. manl. problematiek verdiept, zal ontdekken, dat dit bij een groter aantal mannen, dan hij misschien dacht, wél het geval is.

„Wordt in een cultuur”, zegt Margaret Mead, „geen groot onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen, dan zal het minderwaardigheidsgevoel daarbij tenminste niet tevens een gevoel van geslachtelijke minderwaardigheid meebrengen”. Daarom pleit zij evenals Adler voor een cultuurpatroon en een opvoeding, die het geslachtsverschil niet sterker accentueren, dan reëel is. Anderzijds moeten we toch niet de illusie hebben, dat het mogelijk is om opvoeding en milieu voor mannen en vrouwen precies gelijk te maken.

Thans nader op haar onderwerp ingaande, gaat spreekster voort. Het eerste liefdesobject, zowel voor de jongen als voor het meisje, is de moeder. De kinderlijke wijze van liefhebben is zich te willen identificeren met het liefdesobject. Voor het meisje levert dat geen moeilijkheden op. Zij stelt zich een doel, dat met haar eigen lichamelijke in overeenstemming en door haar vervulbaar is.

Bij de jongen is dit anders. Hij moet t o v. haar distantie nemen, en wordt hierbij geholpen door de bewegelijkheid van zijn manlijk lid, dat reeds in z'n prille jeugd zijn aandacht trekt. Door zich hiermede te identificeren, kan hij de identificatie met de moeder verminderen. Niet alleen in de opvoeding tijdens de kleuter- en latentietijd, maar reeds in deze prille problematiek, zou de oorzaak moeten worden gezocht van drie bepaalde eigenschappen, die bij mannen meer en in sterkere mate worden geobserveerd dan bij vrouwen.

1. *Grotere vrijheidsdrang* De man heeft meer neiging tot zwerven, tot daadwerkelijk weglopen, ontdekkingstochten, en tot tegen de draad ingaan.
2. *Meer afweer tegen diep psychisch contact*, waar hij echter wel naar verlangt vanuit zijn mens-zijn, zijn gemeenschapsgevoel. Opgemerkt dient te worden, dat beide geslachten contact zullen afweeren, als het moederlijk contact onbevredigend is gebleven, en dat beiden, zowel man als vrouw tot diep contact in staat zijn, en dat ook zoeken, als de opvoeding en het moederlijk contact warm en wijs was. Maar het gaat hier over de vrij grote tussen-sfeer. Daarin is de niet-volgroeiende vrouw contact-zoekend, en de niet-volgroeiende man contact afwerend, omdat hij niet klaar is met het verwerven van zijn eigenheid, en zijn zelfstandigheid t.o.v. de moeder, (verschillende temperaments-typen in aanmerking genomen)
3. *Meerdere neiging tot twijfel* Dit zowel in t algemeen als met betrekking tot eigen geslachtelijkheid. Margaret Mead zegt hier o.a. over: „een meisje wordt plotseling en op dramatische manier vrouw (bij het optreden der eerste menstruatie). Maar wanneer is de jongen man geworden? Als zijn stem verandert, zijn snor uitbot, als de eerste zaadlozing komt? Hij kan een langere periode twijfelen. Bovendien is hem in een patriarchaal cultuurpatroon dikwijls toegeroepen: „Ben jij nu een

SPECIFIEKE MINDERWAARDIGHEIDSGEVOELENIS BIJ DE MAN

Verkorte lezing van mej. dr.theol. G.L. v.Dalfsen, psych.dra.,
gehouden op 25 mei te Amsterdam

Volgens Buitendijk e.a. hebben ten alle tijden de mannen zich meer over de vrouwen, en ook de vrouwen zich meer over zichzelf verwonderd, dan zowel mannen als vrouwen zich over de man verwonderen.

De vrouwen zouden meer geheimenis aan zich hebben en bovendien als meer problematisch worden aan gevoeld, doordat *man* en *mens* aan elkaar plachten te worden gelijk gesteld.

Spreekster gaat er van uit, dat man en vrouw beiden *mens* zijn, dat *de mens* een wezen is dat een diepe geheimenis in zich draagt, en bovendien vol problematiek zit. De man is echter zich meestal niet bewust van zijn eigen mysterie, daar hij dit op de vrouw pleegt te projecteren.

Dit mysterie is thans het onderwerp niet, doch wel moet gezegd worden, dat het weten hieromtrent steeds op de achtergrond heeft meegedaan, bij al haar onderzoekingen op mannen verricht.

Als tweede uitgangspunt neemt spreekster aan, dat verwondering het begin van alle wijsheid en kennis is. Wie zich niet over de man verwondert, en zich daar vanuit ter zake doende vragen stelt, komt niets te weten over zijn specifieke problematiek.

Over het verschil vanuit de erfelijkheidsleer tussen man en vrouw kunnen drie, onderling schijnbaar tegenstrijdige uitspraken worden gedaan.

1. Het verschil is totaal.
 2. het verschil is miniem.
 3. het verschil is van verstrekkende betekenis.
1. Totaal is het in deze zin, dat elk lichaamscel van de vrouw verschilt van die van de man.
 2. Het verschil is miniem, omdat de manlijke geslachtscel een halve chromosoom minder heeft, dan de vrouwelijke geslachtscel.
 3. Dat minieme verschil is van verstrekkende betekenis en wel in drieërlei opzicht: a. de aanlegsfactoren beïnvloeden elkaar. (Zij gedragen zich anders naar gelang zij de ene of andere buurman hebben)
b. Het geheel komt hierdoor in een andere sfeer te staan. (Man en vrouw kunnen op intellectueel of psychisch gebied hetzelfde doen, doch doen dit ieder op een andere manier, in een andere toonaard.)
c. Van minstens zoveel belang als het microscopisch kleine milieu, is het sociale milieu. Adler heeft gezegd, dat *datgene wat binnen een patriarchaal cultuurpatroon vrouwelijk wordt genoemd, uiting van ontmoediging is*.
Spreekster wil hierover haar bewondering uitspreken over de mate van psychische volwassenheid en zedelijke moed, die gebleken is uit het feit dat Adler als een der weinigen in staat is geweest, dit te zien en er van te getuigen. Dit is alleen mogelijk voor een man, die aan ont-

hele plantenwereld tot het psychische zou behoren. Hierbij wordt dan niet de typisch geestelijke kant gevat, die we bij de mens aantreffen. Deze kant is niet begrepen in de psyche, die de biologen bedoelen. Die psyche is aards, terwijl de menselijke ziel een bovenzinnelijke grootheid is.

We merken dus op dat het begrip „psyché” in de psychologie niet vast omlijnd is. Daar blijft men bij „actions, reactions en factors”.

Adler daarentegen had op de ondeelbaarheid van de persoonlijkheid gewezen, en de doelgerichtheid, de „intensie” met de begeerte als motor. Adler had er op gewezen, dat de mens niet „willen, denken en handelen” kan als hem geen doel voor ogen staat.

We kunnen hierbij twee zuilen onderscheiden, nl. de inwendige en uitwendige en we zouden hier het woord INTENTIE kunnen noemen.

De kracht, of de motor van deze intentie is het verlangen, de begeerte. En deze kracht of activiteit komt ten einde, bij het bereiken van het doel. Men zou dan kunnen denken, *dat er iets gebeurt*, wanneer het doel bereikt is, nl. dat *de intentie zich omzet tot iets anders*. En inderdaad, op dat moment komt de mens tot WAARNEMING. De kracht, de intentie, de wil, komt aan z'n begrenzing, en wordt omgezet tot waarneming.

WAARNEMING ZOU DUS EEN GEMETAMORFOSSEERDE INTENTIE ZIJN. Waarneming is: zich iets bewust worden. We zijn ons van ons innerlijk én van onze omgeving bewust. We kunnen echter een tweede onderscheid maken, nl. tussen waarneming en bewustzijn. De laatste is dieper en meer dan een omgevings- of waarnemingsbewustzijn.

Om dit duidelijk voor ons te maken, gaf de heer Bierens de Haan een paar voorbeelden. Wanneer we een vliegende vogel waarnemen, kunnen we de *beweging* niet zien. Wat we zien, is de vogel hier en daar en daar en daar, zoals een reeks van aaneengesloten plaatjes, die ons de beweging suggereren. Wat we *waarnemen* is verplaatsing van iets ten aanzien van iets anders. De beweging zelf ben ik me niet bewust. Daarvoor is nog iets te noemen, nl. *kracht*. Maar „kracht” kunnen we niet zien. Wat we *waarnemen* is verplaatsing van iets ten aanzien van iets anders. Wat we *weten* dat geschiedt, is een krachtsbesteding. Uit dat waarnemen en dat weten komt *de voorstelling „beweging”* tot stand.

Als we naar een plant kijken, zien we slechts één moment van de gehele cyclus, die de plant is van zaad tot zaaddragende plant. Deze cyclus kunnen we *niet* zien. *Zien* kunnen we slechts, wat uit het leven, uit de cyclus, weggenomen is, één moment, een dood plaatje a.h.w.

We kunnen dus opmerken, dat bewustzijn en dood bij elkaar behoren, evenals onbewust en leven.

Fortlage zegt dan ook: „Als we slapen, leven we. Als we beginnen bewust te zijn, beginnen we te sterven”. Bij Hugenholz vinden we in z'n boek „Tijd en Tijdstromen”: Het bewustzijn is het versturende deel van het leven. Het waken is het kleine bewustzijn en de dood is het totale bewustzijn”. Aan deze denkbeelden is Rudolf Steiner voorafgegaan. Het onbewust leven is er IN—staande (in de wereld) en het bewust—zijn is er TEGENOVER—staande. (Het tē zeer er tegenoverstaande brengt ver—eenzaming met zich mee.) Het leven is de kracht van onze intentie naar buiten toe. Ze is *warm, willende leven*, in tegenstelling tot het *beschou—wende, koele* van het bewustzijn. Evenzo behoren de tegenstellingen: doen en begrijpen, uit— en inademen hiertoe.

Schema van enige psychische polariteiten

DENKEN	GEVOEL	WILLEN
transcendentie	„zijn”	intentie
dood	immanent	leven
bewustzijn	ademen	onbewust zijn
koel		warm
begrijpen		doen
kennis		drift
in—ademen		uit—ademen

Bij het ademen zijn de twee kanten van de psyché vertegenwoordigd. De psyché ademt en kan daardoor *ontmoeten*, zoals in een goed gesprek tot uitdrukking komt. Zolang ik praat, leer ik de ander niet kennen. Op het moment, dat de ander aan het woord komt, krijg ik een beeld van hem. Een goed gesprek is de intentie om te praten en te luisteren beurtelings. Het is als een heen en weer gooien, een heen en weer praten. Eerst gaat het in sympathie tot een zeker punt. Vervolgens luistert de ander met antipathie, want wil zelf praten. De prater „slaapt” a.h.w. bij je binnen. Hij heeft de intentie om bij je binnen te dringen tot een bepaald punt: „tot zover, want verder moet je me niet komen begrijpen”. Op dat punt valt de intentie dood en het beeld ontstaat, nl. de bewustwording van de ander. Het lichaam van de mens is als een symbool van het hierboven besprokene. De *benen* bewegen, stappen ergens heen. Zij vertegenwoordigen het bewe—gen van het doel naar buiten, de wil, de intentie. De *armen* omhelzen, omvatten. Zij vertegenwoordigen het begrijpen het kennis nemen.

Armen en benen zijn de staken, de werktuigen voor het veroveren van de wereld.

Het hoofd in zijn bolvormigheid, vertegenwoordigt de stilte, het in—zich—zelf beslotene, het denken, de waarneming, en de transcendentie. *De borst* vertegenwoordigt het gevoelsleven. De borst omsluit de beweging op de plaats, het rythme van het hart, de bloedsomloop en de adembaling. Hart en bloedsomloop vormen het geslotene, de adembaling het opene. (Het is misschien niet toevallig dat de cultus van Het Heilig Hart, Le Sacré Coeur, tegelijk is ontstaan met de ontdekking van de bloedsomloop (Harvey, ca. 1645)). *Het bloed* is als het leven zelf, het in—zich—zelf—bewegende en het hart bepaalt alleen het rythme. (De gedachte dat het hart een pomp zou zijn, is reeds lang overwonnen. Het hart rythmatiseert slechts de beweging). Evenals adembaling en bloedsomloop is het ge—voelsleven ergens „open” en „gesloten”. Ieder mens heeft een ik—kern, die gesloten is voor de buitenwereld, doch cosmisch gesloten is ze dan niet, (het hart). De ademhalingsrythmiek brengt ons in aanraking met de cosmos. Ook is het hart altijd het symbool voor de liefde geweest, van het „hingabefähige”, van het gemeenschapsgevoel. Evenzo is ook het centrum der ziel een „besloten—zijn in—zich—zelf”, doch in werkelijkheid is zij de capaciteit tot liefde, de *cosmische factor*. De krachten hiertoe zijn er al. Adler heeft niet veel over de cosmische factor gezegd, maar noemt haar wel.

Het doel van de mensheid is:

DE LIEFDE, die bestaat, IN PRACTIJK TE KUNNEN BRENGEN IN DE LEVENSMOED, DE LEVENSSTIJL, DIE DE CAPACITEIT TOT LIEFDE WEERGEEFT.

Liefde is niet, zoals Freud zegt: „gesublimeerde sexualiteit” (dat is het eindpunt), maar het spanningsveld tussen twee polen, die van leven en dood tussen in— en uitademen. Daar is het pad, waarop de mens zijn leven leidt en pogen kan de liefde te leren.

N.B. en R.—St.